

Analyse af Ole Wivels digt ”Paaske”

Af Kasper Støvring, 1.5.2020, www.kulturkritik.dk

Samme år som Ole Wivel udgav sit store digt ”Paaske” i tidsskriftet *Heretica* (året var 1948, senere optrykt i samlingen *I Fiskens Tegn* samme år), udgav han – i samme tidsskrift – et essay med titlen ”Fem Brød og to Fisk”. Her bragte Ole Wivel de ideer på begreb, som han i digtet udtrykte symbolsk. Udgangspunktet var en oplevelse af at leve i en moderne tidsalder, der er faldet fra det guddommelige, hvor mennesket er ensomt og kulturen i dyb krise. I sligt tidehvert får digteren en helt særlig betydning som den, der mytisk er i stand til at angive frelsesvejen: ”Nye tiders tro skyder frem fra kernen af den tro, som er døende, fra dens ursymboler. At skænke disse symboler ny virkelighedskraft er i dag kunstnerens egentlige opgave.”

”Paaske” er et digt i ti strofer, og allerede i titlen angives emnet, nemlig påskebegivenhederne fra nadver til genopstandelse. Det skal dog ikke forstås sådan, at digtet gennemspiller forløbet. Derimod er digtet et mytisk-religiøst udtryk for den undergangs- og forløsningsvision, som står centralt i den kristne tradition. ”Paaske” er kort sagt et afskedsdigt om de fortabtes påske, hvor forvandlingshåbet er forbundet med selvopgivelse; det er en figur, der også kendes fra T.S. Eliots og Rainer Marie Rilkes digtning, der for alvor blev præsenteret for en dansk litterær offentlighed i netop *Hereticas* spalter. I det følgende gives en nærlæsning af de centrale motiver og symboler, ja, ursymboler, som Ole Wivel søger at skænke ny kraft i ”Paaske”, et digt, som til trods for at være et af de mest storslåede udtryk for den hereticanske tankebygning, aldrig tidligere er blevet underkastet en grundig analyse.

Det første og det sidste ord i et digt er altid vigtige. ”Det øde land”, er simpelthen de første ord i ”Paaske”, og digtets første, syvende og ottende strofe tematiserer da også den moderne tidsalder som en ødemark, for nu at bruge den danske titel på T.S. Eliots store digt fra 1922. Eliots digt var netop blevet oversat til dansk i 1948, og man kan roligt sige, at ”Paaske” alluderer til Eliots moderne klassiker i sin kulturpessimistiske afdækning af sjælens ensomhed i en gudsforladt verden.

Forvandlings- og forløsningshåbet er emnet i den afsluttende strofe ti. Den lyder i sin helhed sådan:

Kom elskede, lad os omfavne vore
søstre og brødre i deres pjalter (undse
dig ikke ved din nøgenhed). Nu er det
aften, men gennemsigtigt i mørket. Menneske-
skikkelser flimrer saa underligt bort. Se,
mørket stiger som vand over deres bleghed.
Ja, og nu synker vi selv. Nu gi'r vi afkald
paa de fortrolige ting. Ulegemligheden
aabner sig moderligt for os. Form forvandles.
Kun vore drømme er haarde som hvedekorn.

De første linjer udtrykker en fælles skæbne, hvor ”vi” aktivt udleverer os til undergangen. Det er fællesskabet af fortabte mennesker i al deres nøgenhed, uden forstillelse, afskrællede, men også autentiske; elskværdige, skønt, eller fordi, de er klædt i pjalter, fattige, men uden skam. Den, der står over for døden – om så blot i overført betydning – er nøgen; døden smider de udvendige klæder, den rensende ild har brændt kappen ned. Som der står hos Job: Mennesket kommer nøgen ind og skal nøgen ud. Men nøgenheden er også en blottelse, en svaghed, og også det er der naturligvis en god grund til.

At mørket er gennemsigtigt betyder, at noget skal ske, her og nu i den sidste time. Her genfinder vi digtets eskatologiske perspektiv. Betingelsen for at kunne overgå til en anden eksistensform er, at den hidtidige, fortrolige form forvandles i undergangen, hvilket er meningen med, at skikkelserne ”flimrer saa underligt bort.” De er nærmest ikke mennesker mere, men spøgelsesagtige væsener som i et maleri af el Greco. Skikkelsernes bleghed viser, at de er døende, de er ved at blive opslugt af mørket. Men mørket er ikke kun dødens vand, mennesket drukner i, men også livets vand, mennesket forløses af (jf. Johannesevangeliet kapitel 4). I dåben bliver mennesket som bekendt delagtig i Kristi død og opstandelse, og for så vidt symboliserer dåben menneskets død ud af det gamle liv og dets indvielse i et nyt, sandere liv i Kristus.

De forskellige motiver peger hen mod den samme centrale forestilling i digtet: Selvopgivelsen er intimt forbundet med forløsningshåbet. Først den, der formår at give afkald på sig selv, kan forvandles. ”Nu gi’r vi afkald”, hedder det. Der er netop tale om en aktiv medvirken, en art resignation, og hvor havet i digtets indledning var forbundet med fare og frygt, åbner det sig nu ”moderligt” for de fortabte. De er på vej hjem, ”form forvandles”. Grundtvig talte tilsvarende om det moderlige vand, livets vand, dåbens vand, og i salmen *Gud Helligånd, vor igenføder* (1851-52) hedder det om Helligånden, at den taler med moderkærlig røst. Af egenkærlighed fristes vi til at holde fast på os selv, ”skønt intet værd er, hvad vi mister”. Her hører vi også om betingelsen: at det gamle må dø, ”før i dets sted det ny kan fødes, / som Frelseren af grav opstod.”

Ja, gennem denne skærsilds luer
går vejen til Jerusalem,
den smalle sti på mosetuer
til livets væld og lysets hjem,
og over porten til Guds-staden
med flammeskrift står på guldpladen:
Bekend din tro! fornægt dig selv!

Man kan i ”Paaske” finde adskillige af denne slags intertekstuelle referencer, ikke kun til Bibelen og Grundtvig, men også til Ole Wivels egen digtning, f.eks. til Wivels samtidige digt ”Forvandling” med den velkendte første strofe:

Vi maa forvandle os –
vi maa forødes i vor form
som bladene der hvirvles hen
i høstens tunge storm.

En teologisk tydning af Ole Wivels lyrik er selvfølgelig nærliggende, men den ofte forekommende forvandlingsfigur indbyder også til andre læsninger, f.eks. en dybdepsykologisk. C.G. Jung skrev

om død og genfødelsetemaet som bevidsthedens modningsfaser, individuationsprocessen, som et individ må gennemløbe; fornægtelsen af det gamle, uforløste jeg er betingelsen for at kunne åbne sig for en større virkelighed.

I den tiende og sidste strofe i ”Paaske” er flere af centralsymbolerne samlet i en positiv vision (vandet er på én gang frugtbarørende, har syndflodens undergangskaraktter og er rensende som dåben, der vasker synderne væk). De litterære troper og det metaforiske arbejde er også interessant at følge (de flimrende skikkelser, mørket der stiger som vand, ulemgheden der åbner sig moderligt, osv.), ligesom associationskæden er spændende at iagttage: forløbet fra de nøgne søstre og brødre, de elskende over de flimrende, blege skikkelser, til den rene ulemghed og formen, der forvandles.

Skønt digtet afsluttes med en positiv forvandlingsvision, er opstandelsen dog endnu ikke fuldbyrdet, kornet spirer endnu ikke, men digtet gør os følelsesmæssigt forberedte på de sidste tider. Nærforventning er et ledemotiv – det ligger allerede i digtets titel – og allerede i strofe to anslås en forventning om det eller *den* kommende. Vi hører først om de drømme, der i slutningen bærer kimen til genopstandelsen, men som her er i hastig flugt vestpå, som rovfugle på ”flossede vinger”, drevet frem af påskevinden, kunne man næsten sige. At vi bogstavelig talt befinder os i det øde land fremgår af, at markens kål og korn visner, men strofen brydes midtpå med ordene: ”Nu er det stille”. Alt går herefter i stå, selv ”bølgerne standser oprejst” ligesom heste, som det hedder med en hyppigt anvendt stilfigur, sammenligningen. Eftersom digtet udtrykker et eskatologisk motiv, en ide om at leve i de sidste tider inden noget afgørende nyt vil bryde frem og forvandle verden, er det her nærliggende at se en allusion til de fire ryttere i apokalypsen. En tilbageholdt spænding udtrykkes dernæst i linjerne:

Det er som om
nogen holder vejret nu. Hvad venter han paa?
Har han mon glemt os under det mørke solskin?

”Han” er Kristus, hvis fravær vækker ængstelse i det øde land, hvor der hersker mørke midt på dagen – som på langfredag; da Kristus, verdens lys, døde på korset, blev verden omsluttet af mørke. Det eskatologiske motiv skal imidlertid ikke nødvendigvis tolkes konfessionelt, men snarere alment som et dunkelt symbolsk motiv, der gør det muligt i *kunsten* at tyde samtiden i et mytisk mønster. Denne frie omgang med overleverede, religiøse dogmer kendetegner overhovedet hereticanerne; f.eks. historikerer Bjørn Poulsen de eskatologiske forestillinger i essayet ”Elfenbenstaarnet” (1949). Tilsvarende samler ”Paaske” flere motiver under det overordnede eskatologiske motiv, f.eks. påskeunderet (Kristi opstandelse), apokalypsen (Kristi genkomst) eller adventsforestillingen (Kristi fødsel).

Digtets allersidste linje er den vigtigste: ”Kun vore drømme er haarde som hvedekorn”. Hvedekornet er jo et symbol, ja, et ursymbol, af største betydning i den kristne tradition. Det hedder således i Johannesevangeliet 12, 24: ”Sandelig, sandelig siger jeg jer: Hvis hvedekornet ikke falder i jorden og dør, bliver det kun det ene korn; men hvis det dør, bærer det mange fold.” Det er Kristi egen død og opstandelse, der tales om i lignelsen, men død og liv er også mere alment forbundet: Man skal opgive, hvad man tidligere har været, før man – som kernen – kan forvandles til en frugtbarende plante. Endelig griber digtet også endnu længere tilbage til de før-kristne vegetationsmyter, som også det i egentligste forstand forbilledlige digt *The Waste Land* bygger på: Først når kornet spirer, kan det øde land frugtbarøres.

Under alle omstændigheder udtrykker ”Paaske” med den sidste verslinje drømmen om forløsning, der ligger i kornets kerne, og som skal virkeliggøres i tidens fylde. Håbet er, at drømmen, det ulegemlige, i kornet som det eneste overlever, når det paradoksalt ”dør” over i en anden, levende form. Påsken handler jo om Kristi himmelfart, altså om den ulegemlige ånd, der stiger til himmels efter døden – og vender tilbage i forklaret, frelsende form. De troendes levende håb *er* drømmen.

Heri hvedekornets symbolik. Krisebevidstheden er skærpet i en grad, så man ikke kan betjene sig af politiske systemer for at handle sig ud af krisen. Alene i digtet ligger et håb, et sidste værn; vi lever i en ødemark, bag os ligger fortiden, ja, hele kulturen, som en afsveden slette, hvor livet ikke mere kan leves, og foran os tårner muren sig op, der adskiller os fra ”livet selv”, de levendes land, som Bjørn Poulsen skrev om i ”Elfenbenstaarnet”, hvor han trak på Saxos krønike om det gamle sagn om Kong Hadding (og som også Grundtvig digtede videre på). Det er som sådan hele kulturen, der skal forvandles. Denne eskatologiske forestilling trives med ideen om, at man befinder sig i en ventetid, før kornet vil spire, og forvandlingen vil blive fuldbyrdet, for det er ikke muligt at forestille sig fremtiden, det radikalt andet, der skal komme. Det er netop indbegrebet af adventsholdningen, der var en bærende tankefigur i *Heretica*. Man skal vente på forløsningen, man må ikke umodent foregribe den og forsøge at handle sig ud af krisen. Forløsningen skænkes som en art nådegave. Det forudsætter igen, at man skal turde miste sig selv for at vinde sig selv.

Jonas i hvalen, påskebegivenhederne, hvedekornets teleologi – ”Paaske” gennemspiller den gamle mytiske tredeling, der i evangelisk symbolik bringes på formel som forløbet fra liv over død til genopstandelse. Digtet levendegør de gamle symboler, ursymbolerne, som en dom over dem, der fornægter Kristus (det positive centralsymbol, livskilden) og er hjemfalden til fortvivlelse. Hos Ole Wivel knyttes denne mytiske dimension som sagt sammen med en positiv vurdering af den landlige almuekultur, der sættes lig med det harmoniske barndoms- og ungdomsunivers. Fraværet af døds- og traditionsbevidsthed skaber til gengæld det vildnis af fortabelse, som først – det er i hvert fald håbet – forløses, når man bliver i stand til at give afkald på de fortrolige ting. Poesireligion og dødekult? Måske. Men hermed er der også angivet en løsning på ventetidens gåde.

Glædelig påske!